

GÁL FERENC TEOLÓGIÁJA

Gál Ferenc kassai egyházmegyes pap születésének százéves ünnepét üljük, aki 1915-ben látta meg a napvilágot az északkelet-magyarországi Pácin faluban. Gimnáziumi éveit a sátoraljaújhelyi piaristáknál töltötte, s az érettségi vizsga után a kassai egyházmegyébe nyert felvételt. Főpásztora a budapesti Központi Szemináriumba küldte, hogy a Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Teológiai Karán tanuljon, majd püspöke Rómába helyezte, hogy a Collegium Germanico–Hungaricum növendékeként a jezsuiták Gregoriana egyetemén végezze tanulmányait. Pappá szentelését követően Szerencsen volt káplán és hittanár, közben pedig teológiai doktori címet nyert a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán, Szabó Vendel irányítása alatt, XI. Pius pápa teológiájának elemzése témakörben. Kassa visszacsatolásakor a kassai püspök szertartója és a kassai papnevelő intézet teológiatanára lett. A háború után a hazai – csonka – egyházmegye központja Hejcén működött, ahol Gál folytatta tanári tevékenységét. Majd következett Gönc, ahol huzamosabb ideig volt plébános, ezután pedig az egri szeminárium dogmatikatanára lett, 1959. szeptember 1-jéig. Attól kezdve, 1985. szeptember 1-jéig, hetvenéves koráig a Központi Hittudományi Akadémia dogmatikaprofesszora volt, ahol országos kihatású és híru áldásos tevékenységét kifejthette.

A rendszerváltást követően a Hittudományi Akadémia visszanyerte eredeti rangját, és mint az újonnan alapított Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara működhetett tovább. Az egyetem vezetője a nyugállományban lévő Gál Ferenc lett, aki alapító rektorként haláláig nagy lelkesedéssel, tántoríthatatlan munkabírással irányította az intézményt. Többször próbálták püspöki rangra emelni, de ő nem vállalta ezt a tisztséget, mert a tanári elhivatottság kitöltötte egész életét.

Gál Ferenc nagy munkabírási ember volt. Szerteágazó tudományos tevékenységének ismertetése szétfeszítené ezen írás kereteit. Az érdeklődők megtalálhatják műveinek bibliográfiáját a tiszteletére íródott *Gál Ferenc emlékkönyv* oldalain, illetve a Katolikus Lexikon huszonhat kötetében. Idegen nyelven is publikált, s nyugdíjasként Nyugat-Németországban is volt vendégprofesszor. Gál Ferenc a dogmatika tanítása mellett keresett előadója volt a papi továbbképzéseknek és rekollekcióknak. Meghívott előadóként többször bejárta az egész országot, mert fontosnak tartotta a lelkipásztorkodó papság oktatását is. Ez a tevékenysége különösen a II. Vatikáni Zsinat idején és az ezt követő években kapott jelentőséget. Ugyanakkor a művelt katolikus nagyközönségről sem feledkezett meg: szíven viselte

az emberek gondjait, s az egyetemi templom szószékén megtartott adventi és nagyböjti konferenciabeszédeiben megadta a kor problémáira a korszerű – és mindig katolikus – válaszokat. Ne feledjük: a Szörényi Andor biblikus professzorral felváltva tartott konferenciabeszédek nagy jelentőségűek voltak a XX. század hatvanas és hetvenes éveiben, hiszen abban az időben az egyház nyilvánossága kizárólag a templom falai közé volt szorítva, és már az is nagy eredmény volt, hogy Prohászka püspök szószékén valaki egyórást, világnézeti problémákat is érintő konferenciabeszédeket tarthatott. Ez alkalmakat Gál Ferenc felhasználta arra is, hogy a nagyközönséget tájékoztassa a II. Vatikáni Zsinat tanításáról. Ez akkoriban nagyon fontos volt, hiszen a katolikus sajtó és könyvkiadás államilag szigorúan ellenőrzött és korlátozott volt.

Gál professzor nem volt úgynevezett „nagy szónok”. Nem volt költői lélek, nem volt magával sodró szépíró. Mégis vonzotta beszédeivel a hívő és nem hívő, kereső értelmiségieket szószéke alá mind a budapesti egyetemi templomban, mind pedig a lakóhelye szerinti, felső-krisztinavárosi templomban tartott szentmisék alkalmával. Visszafogott, tartózkodó egyéniség volt – talán egész életét végigkísérő gyomorbántalmai miatt –, de száraznak tűnő stílusa mögött olyan szuggesztív erő rejtett, amely a mélyen hívő meggyőződést tükrözte, és nagyon egyszerű, mindenki számára érthető, értelmileg mindig megalapozott érvelésének hatása alól nemigen tudta magát a hallgatóság kivonni.

Ilyen hatást váltottak ki hallgatóiban is dogmatika előadásai az egyetemen. Először latin nyelven röviden összefoglalta Diekamp latin dogmatikai kézikönyvének tételeit, majd hosszan magyarázta azok elméleti és gyakorlati vonatkozásait magyarul. Abban az időben a nappali tagozaton főleg papnövendékek voltak, de az ő előadásait nagy számban látogatták a budapesti lelkipásztorok is, akik korszerű formában akarták megismerni a katolikus hittételeket.

Ez is lett az országos ismertségét és népszerűségét megalapozó könyvének címe: *Katolikus hittételek* (Szent István Társulat, Bp., 1960.). E könyv több kiadásban is megjelent, és pillanatok alatt elkapkodták. A siker titka az is volt, hogy korábban csak a háború előtt jelenhetett meg ilyen témájú könyv, ugyanakkor közérthetősége is nagy vonzerővel hatott az olvasóközönségre, mert a többé-kevésbé latin nyelvű nyugati teológiai kézikönyveken nevelődött papság érdeklődéséhez közel hozta az „életidegen” teológiát. Igaz, Gál Ferenc szűkebb körben, Egerben már felillantotta oroszlánkörmeit a stencilezett formában közkézen forgott, Szent Pál apostol leveleihez írt kommentárjában, de közismertségét az említett könyv megjelenése alapozta meg. A kötet előnye volt aránylagos rövidege, olcsósága, valamint az idegen szavak és kifejezések mellőzése, amely szempontokra Gál professzor nagy súlyt helyezett. Célja volt könyveivel, hogy a nehezebb anyagi körülmények között élő fiatal egyetemisták is megvehessék és érthessék műveit.

Közben folyt a II. Vatikáni Zsinat, és Gál professzor lépést tartott az egyház tanításával. Észrevette, hogy a hittételek szentírási megközelítése milyen fontos.

E szempontokat beledolgozta a *Katolikus hittételek* átdolgozott kiadásába, amelyet *Az üdvtörténet misztériumai* címmel adtak ki. Közben sorban jelentek meg jelentős művei. A konferenciabeszédek témáiról az *Idő az örökkévalóságban* című munkájában értekezett, majd a dogmatika hagyományos témái is feldolgozásra kerültek: a teológiai Isten-tan, a Szentháromságtan, a teremtésteológia, a megváltástan és kegyelemtan, az egyház és a szentségek teológiája, a krisztológia témái, a hit és tudás problematikája, s végül, *A teljesség felé* címen az eszkatológia időszerű kérdései. E témákat könyveiben nem a skolasztika zárt iskolás tagoltságában (tézis, fogalomtisztázás, tanítóhivatali állásfoglalások, szentírási bizonyítékok, az egyházatyák műveiből származó vonatkozó idézetek, racionális-filozófiai érvelés, majd a „*scholion*”, illetve „*corollarium*” címszó alatt található lelkipásztori-gyakorlati megfontolások, alkalmazások) adta elő, hanem úgy, ahogyan az olvasóban ténylegesen felmerülnek e kérdések és problémák. Ez is volt írásai sikerének titka.

A múlt század hetvenes–nyolcvanas éveinek nagy vállalkozása volt a teljes Szentírás (Ószövetség, Újszövetség) magyar nyelvű kiadása, melynek fordításában, szerkesztésében Gál Ferenc oroszlánrészt vállalt. Számos teológus részt vett a munkában, hiszen a szövegekhez magyarázatokat is kellett fűzni, az egyes könyvekben bevezető tanulmányokat is kellett írni, mégpedig a legújabb szentírás-tudományi kutatások, valamint az egyházi Tanítóhivatal álláspontjainak ismeretében. Ez nagy és megterhelő feladatnak bizonyult, mivel nem volt egyszerű a megfelelő munkatársakat megtalálni és a határidőket is betartani. Gál Ferenc vállalta a nehéz feladatot, ő fordította és kommentálta a Szent Pál-i leveleket, emellett más szentírási könyvek fordításában is nagy szerepet játszott. E modern Biblia-fordítást még ma is minden évben kiadja a Szent István Társulat. A másik nagy vállalkozás a 26 kötetes Katolikus Lexikon volt, amelynek teológiai címszavait jórészt Gál Ferenc írta, de az *Encyclopedia Britannica* magyar változatába is bedolgozott.

Gál teológiai szemlélete modern volt, de kiegyensúlyozott. A II. Vatikáni Zsinat utáni évtizedekben az egyház nehéz időket élt át, sőt az egyházszakadás veszélye állt fenn, mivel a haladó irányzatok ugyanolyan túlzásokba estek, mint a hagyományokhoz túlzottan ragaszkodók. Azonban Boldog VI. Pál bölcsességének köszönhetően mégsem történt szakadás. Magyarországra is – bár mérsékelten – beszivárogtak az új teológia eszméi, és Gál professzor az új szerzőknek írásaiban helyt adott. Doktoranduszaitól megkövetelte, hogy disszertációikban ismertessék és kritikailag is értékeljék az új szerzőket, illetve nézeteiket. Maga azonban egyik szélsőséghöz sem csatlakozott: nem volt sem „*maradó*”, sem „*haladó*”, inkább „*fontolva haladó*” teológusnak bizonyult.

Mik voltak Gál Ferenc teológiájának forrásai? Nyilván első helyen a Szentírás, melyet az eredeti szövegek alapján jól ismert és dogmatikájában mindig alkalmazott, akárcsak a legújabb biblikus fölismeréseket. Emellett naprakészen tájékozott volt az egyházi Tanítóhivatal legújabb megnyilatkozásait illetően, sőt mindig ő ismertette

azokat a papsággal és a széles nagyközönséggel. Római tartózkodása idején újult meg a Gregoriana Pápai Egyetem, s ennek gyümölcseként korszerű ismereteket szerzett a modern filozófia berkeiben is. Világos tudással rendelkezett a zsinat előtti megújulás folyamatában lévő francia és német teológiát illetően úgyszintén. Mindemellett felkészült volt az ókori egyházatyák műveinek tanulmányozásában, ő fordította le latinból Szent Ágostonnak a Szentháromságról írt művét.

Sok barátja volt német nyelvterületen, ami érthető a Collegium Germanico–Hungaricumban töltött évek alapján – az egykori „*germanikusok*” egy egész életen keresztül ápták egymással a kapcsolatot. Tájékozott volt a német liturgikus mozgalom kérdéseiben, jól ismerte a híres német teológus, Karl Rahner műveit, de leginkább Michael Schmaus többkötetes dogmatikáját alkalmazta előadásaiban. Ezt követően Feiner-Löhrer *Mysterium salutis* című, három hatalmas kötetre rugó, a II. Vatikáni Zsinat szellemében megírt, üdvtörténeti szemléletet tükröző, dogmatikai kézikönyvét használta előadásaiban és írásaiban. Itt kell megjegyeznünk, hogy Gál professzor megelőzte korát, mivel már korábbi írásai és előadásai is az üdvtörténeti szemléletet fejezték ki. Ez a szemlélet az üdvtörténet tényéből, eseményeiből indult ki, és azt bizonyította, hogy az egyház hagyományos tanítása, keresztény bölcselete is alátámasztja azt, amit Isten kinyilatkoztatott, és amit a hívő gyakorlat is bizonyít. Vagyis az üdvtörténeti módszer a dogmatikában a reduktív módszert részesítette előnyben a skolasztika deduktív módszerével szemben. A reduktív módszer előnye az, hogy elfogadja az isteni kinyilatkoztatást úgy, ahogy van; rávezeti az embert arra, hogy lehetséges az ember segítségére siető Istennel párbeszédre jutni, sőt sokan erre el is jutottak, hogyan lehet Istennel dialógust folytatni úgy, hogy Isten megszabja kereteit és határait, miközben az ember nem veszíti el szabadságát és erkölcsi felelősségét. S miközben eljut az ember hívő vallási gyakorlatához, mindig visszatekint, és erőt merít az isteni kinyilatkoztatásból. Ezzel szemben a skolasztikus deduktív módszer először leszögezi az egyház hivatalos és tévedhetetlen, megváltozhatatlan tanítását, s ezt bizonyítandó sorakoztatja fel demonstrációjában mindazokat a szentírási „*helyeket*”, zsinati döntéseket, patrisztikus idézeteket, filozófiai érveket, melyek hatására megbizonyosodunk a tétel igazáról, továbbá megerősödik hitünk. Ennek a módszernek is vannak kétségtelen előnyei, de végső soron azért lett népszerűtlen, mert olyan tekintélyelvűségre épült, mely a II. Vatikáni Zsinat idején már időszerűtlennek tűnt.

Nem kétséges, hogy a teológiában létezik induktív módszer is, az ún. „*kereső*” teológia ezt tükrözi. Ez a teológia elvész a részletekben, és könnyen megfélekedzik a megelőző, transzcendens egészeiről. Az üdvtörténeti módszerrel tanulmányozott dogmatika is lehet „*térdeplő teológia*”, feltéve, ha tanulmányozója – a másodlagos okok és okozatok útvesztőjében – sohasem feledkezik meg az elsődleges természetfölötti okról, és nem enged az analitikus gondolkodás csábításának, mely olyan apró ízekre bontja a Szentírást, hogy végül nem találja benne Istent.

Gál Ferenc a „*térdeplő*”, ugyanakkor értelmileg megalapozott és igazolt teológia mestere volt. Tudta, hogy hit és ész nem áll egymással kizárásos, kibékíthetetlen ellentétben, hiszen csak „*egy igazság*” van, de az igazságnak különböző rétegei vannak. Nem helyes, ha a gondolkodó elme a módszernek válik rabjává, és úgy gondolja, hogy az igazság alacsonyabb szintje a legfőbb igazság, az alkalmazott módszer pedig az „*egyetlen*” módszer. A módszert kell a megsejtett igazsághoz viszonyítani, és nem az igazságot a módszerhez igazítani.

Gál Ferenc a *térdeplő* teológiát nem feltétlenül azonosította a misztikus teológiával, továbbá a vallási ezoterikus irányzatokkal, mert ezek a hangsúlyt túlságosan az egyéni, személyes élményekre helyezik, és jóllehet rész-igazságokban bővelkedhetnek, sajátos vallási élményt nyújthatnak, de nincs érzékük az objektív igazságokhoz. Ugyanez tükröződik az ökumenikus teológiában kifejtett nézeteiben is, amellyel kapcsolatban könyve is megjelent. Tárgyilagosan ismerteti a különféle keresztény vallások teológiai tanításait, de rámutat arra is, hogy követői milyen egyoldalúságokba és túlzásokba estek – feltételezzük, pusztán jó szándékkal. Legfőbb eltévelyedésük abban áll, hogy az apostoli jogfolytonosságot nem tudják elégséges módon bizonyítani.

Gál professzor nyugdíjas korában is aktívan dolgozott. Nem csupán a hittudományi kar levelező tagozatán tanított dogmatikát, hanem – mint rektor – aktívan részt vett a többi karon is a hallgatók katolikus-keresztény világnézetének formálásában. Egykori tanítványai kérésére megírta kétkötetes rendszeres dogmatikáját, amelyben összefoglalta eddigi nézeteit, kiegészítve az újabb meglátásokkal. Aktívan kivette részét a Keresztény Értelmiségi Szövetségének munkájából. Jól beszélt a német nyelvet, de tudott olaszul, franciául, angolul, sőt még lengyelül is. A KÉSZ-ben tartott előadássorozata 90 oldalon, 2015-ben jelent meg a Szent István Könyvek sorozatában, *A kereszténység mint vallás* címmel – magyar nyelven ilyen világosan és lényegre látóan aligha íródott könyv e témában.

Gál Ferenc jól ismerte elődei és kortársai dogmatikáját. Nagyra értékelte a német teológia XIX. századi nagy mesterének, Scheebennek tanítását, de nem volt követője. Otthonosan mozgott Karl Rahner filozófiai megalapozottságú, problémafelvető teológiájában, sőt ajánlotta is hallgatóinak. Jól ismerte – személyesen is – Hans Urs von Balthasart, akinek szépirodalmi ihletettséggű, hatalmas dogmatikai művét nagyra értékelte. Tisztelte nagy elődeinek, Schütz Antalnak és az ötvenes évek rajongásig tisztelt nagy professzorának, Takács Józsefnek munkásságát. Értékelte, de nem utánozta a felsorolt szerzőket. Ő a maga útját járta.

Gál Ferenc ízig-vérig magyar teológus volt. Kitarzott a magyar katolikus egyház mellett, megalkuvás nélkül, így egy megkerülhetetlen mérföldkő a magyar teológia történetében. Soha nem rejtette véka alá őszinte véleményét, még akkor sem, amikor ez kockázattal járt. Megteremtette a világos, érthető magyar teológiai nyelvet, jóllehet erre már korábban elődje, Schütz Antal is komoly kísérletet tett. A sajátos magyar teológiai gondolkodást megismertette a lelkipásztorkodó papsággal és hívekkel.

Ez a gondolkodásmód különbözik a némettől, amely nem tud határt szabni a magasságoknak és mélységeknek; a franciától, amely viszont szellemes és eredeti meglátásokban gazdag. Inkább az angol beállítottsághoz hasonlít, amely világosan, érthetően közölni tudja a német bonyolult elméleteket és a francia eredetiséget. Ezt tette Gál Ferenc műveiben, amikor közel hozta hozzánk az európai keresztény teológia maradandó értékeit, és utat mutatott nekünk. A feltámadás napját várva nyugszik a budapesti egyetemi templom kriptájában, életművéhez pedig illenek József Attila sorai: „*Én egész népemot fogom nem középiskolás fokon taní-tani*”.

Budapest, 2015. október 16.

Prof. Dr. Bolberitz Pál
tanszékveető egyetemi tanár
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar Filozófia Tanszék